

1. illusztráció: Than Mór: Liszt Ferenc, 1878,
Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, ltsz. 1518

Borz Zsófia

HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet

Adalékok Than Mór Liszt-portréjához

Liszt Ferencről több száz portré ismert. Azon kívül, hogy együttesen adnak képet egy zeneszerző képzőművészeti recepciójáról, mindegyik alkotást önállóan, a saját kontextusa szerint is érdemes kutatni és feldolgozni. A tanulmányom témáját adó Than Mór (1828–1899) által készített olajkép (1. illusztráció) többek között azért is különleges, mert a festmény elemzésével, illetve provenienciájának körbejárásával nemcsak egy önálló műalkotást ismerhetünk meg közelebbről, hanem egyben a Nemzeti Zenede Egyesület műpártoló tevékenységét és a kulturális, képzőművészeti életben betöltött szerepét is.

Than Mór Liszt Ferenc-portréjának terve 1878. február 17-én került az egyesületi tagok látókörébe. A választmányi gyűlés jegyzőkönyvében olvashatjuk Bartay Ede (1825–1901) igazgató előterjesztését: „nagy hazánkfia Liszt Ferencz a zenede legbővebb kezű alapítója és adományozójának olajba festett arcképe még mindig hiányozván a zenede termeiben, ama határozathozatalra kéri fel a közgyűlést, miszerint Liszt Ferencz arcképe valamely kitűnő hazai művész ecsete által megörökítésék az intézet számára, s egyszersmind az erre szükségelt költség fedezésére igénybe vétetni indítványozza a zenede pénztára által kezelt Egressy-féle alapot, mely jelenleg 540 ft-tal rendelkezik.” A közgyűlés egyhangúan elfogadta az indítványt, majd felkérték az elnökséget, hogy a megrendeléssel járó lépéseket mielőbb tegyék meg.¹

A felvetést megelőzően valóban nem volt reprezentatív olajkép az Egyesület birtokában legnagyobb támogatójáról az akkor még nagyjából negyven műalkotást kitevő gyűjteményükben. (Később ez a szám a százat is meghaladta.) Egy eddig ismeretlen könyomat 1851-ben Wagner József műárustól került a Zenedéhez, további hét alapítóról készült grafikával egyetemben. Később, 1865-ben Liszt portréja is helyet kapott a Zenede 25. évfordulójának alkalmából kiadott emléklapon, amely az *Ország Tükre* című folyóirat mellékleteként jelent meg. Marastoni József (1834–1895) festő, litográfus Erkel Ferenc és Reményi Ede közé helyezte Liszt arcképét, az alsó sorban pedig Ábrányi Kornél, Mosonyi Mihály és Volkmann Róbert portréi kaptak helyet. Than Mór 1878-as festménye után 1940-ben került be ismét a mester portréja a Zenede gyűjteményébe, mégpedig az Egyesület százéves fennállására, a Nemzeti Zenede Barátai Egyesület által készített jubileumi érem előlapján, amelyet Berán Lajos (1882–1943) érem- és szobrászművész mintázott meg. (2. illusztráció)

1 *A Nemzeti Zenedének 1878. február 17-én tartott rendkívüli közgyűlése, a jegyzőkönyv 2. és 3. pontja* (Budapest Music Center Könyvtár).

2. illusztráció: Berán Lajos: A Nemzeti Zenede centenáriuma, 1940,
Zenetörténeti Múzeum, ltsz. 10.415 (elő- és hátlap)

Érdemes kiemelni Bartay előterjesztéséből azt a részletet is, miszerint lényegesnek tartotta, hogy Liszt Ferenc portréja „valamilyen kitünő hazai művész ecsete által” örökíttessék meg. A Zenede számára a magyar nyelv és kultúra ápolása, a nemzeti művészet előmozdítása mindig is központi kérdés volt már az 1840-es és 1850-es évektől kezdve. Zenetörténeti szempontból kiemelkedő jelentőségű például, hogy magyar szellemiségű zeneműpályázatokot írtak ki. Emellett hozzájárultak a magyar portréművészet támogatásához is. A magyar zene terjesztése körül érdemeket szerzett személyek arcképeit éppen ezért hazai mesterektől, többek között Barabás Miklóstól, Kern Hermann Ármintól, Lieder Frigyesztől és Vastagh Györgytől, vagy éppen esetünkben Than Mórtól rendelték meg.

Vajdafy Emil a Zenede 50. évfordulójára írt könyvében megemlékezett a festmény felavatásáról, ahogy fogalmazott: „a szeretet és hála legszebb ünnepéről”.² A leleplezési ünnepség rekonstruálásában nagy segítségünkre van a korabeli sajtó számos cikke, amelyek részletesen beszámoltak az eseményről. Már március elején hírt adtak a *Fővárosi Lapok*ban arról, hogy Than Mór festi a Zenede számára Liszt portréját, és hogy a leleplezési ünnepséget is még a hónapban megtartják, mielőtt a mester külföldre utazik.³

A Zenede fennállása alatt nem példa nélküli, hogy egy új portrét nagyszabású rendezvény keretében avatnak fel. Ünnepélyesen leplezték le többek között az 1880-as években József főherceg, az intézet fővédnöke, Huber Károly zenedei karnagy és tanár, illetve gróf Zichy Géza elnök arcképeit, amelyeket Vastagh György készített. Lotz Károly Bartay Ede igazgató olajképét 1895-ben, majd a Zenede utolsó megrendelését, Szentgyörgyvári Gyenes Lajos

2 Vajdafy Emil: *A József főherceg ő fenségének fővédnöksége alatt álló Nemzeti Zenede története az intézet 50 éves jubileuma alkalmára*. Budapest: Athenaeum R. Társulat Könyvnyomdája, 1890, 85. *A Nemzeti Zenede évkönyve 1877/8. iskolai évre*. Szerk. Bogisich Mihály. Budapest: Rózsa Kálmán és Neje Nyomdája, 1878, 17–18.

3 *Fővárosi Lapok* XV/52. (1878. március 3.), 253. *Fővárosi Lapok* XV/67. (1878. március 21.), 327.

művét, gróf Zichy János elnök arcképét 1944-ben leplezték le. Ezek az alkalmakon jellemzően ünnepi szónoklatok és az ábrázoltak méltatásai hangoztak el, általában kórusművekkel, gyakran az adott alkalomra írt dallamokkal tették színesebbé a megemlékezést. Nemegyszer koncertet is adtak a megfestetett személy tiszteletére.

A fényes Liszt-ünnepséget 1878. március 25-én az egyetem utcai ún. Hadik-házban tartották, amely abban az időben a Zenede otthonául szolgált. Nem csekélyebb jelentőségű személyek éltek hosszabb-rövidebb ideig a házban, mint a Wenckheim-család, a Hadik-család, Petőfi Sándor, Vörösmarty Ilona és Széll Kálmán, valamint ebben a házban hunyt el Deák Ferenc.⁴ Bár az épület építészeti nem volt kimagasló, rendkívüli események történhettek falai között. Liszt Ferenc portréjának leleplezése egyike ezeknek. A beszámolók szerint a festmény emelvényen állt és zöld lepellel borították, mellette a zongora körül a Zenede diákjai álltak. Amikor Liszt fél 11-kor, Augusz Antal (1807–1878) kíséretében belépett a terembe, lelkes éljenzéssel fogadták. A mester az első sor közepén foglalt helyet Trefort Ágoston (1817–1888) vallás- és közoktatási miniszter és Pulszky Ferenc (1814–1897), a Nemzeti Múzeum igazgatója között. Jelen voltak továbbá az Egyesület támogatói, a fővárosi zeneélet alakjai, zenebarátok és Liszt tisztelői.⁵

Elsőként Engeszer Mátyás erre az alkalomra komponált, *A zene nemtője* című vegyeskarra írt művét énekelte a Zenede diákkórusa. Érdemes idézni Murányi Kálmán szövegíró néhány sorát, miszerint minden nemzet irigyelei tőlünk, de „bár a magas égen is csak egy a nap, sugáriból mégis egész világ kap”.⁶ A kórusmű után Wenzel Tivadar, az intézet alelnöke mondott rövid beszédet, majd következett a leleplezés. Ezután Kucsera Anna zenedei növendék, a Liszt-egylet fiatal tagja olvasott fel egy verset, majd nemzeti szalagos babérkoszorút helyezett el a kép mellett. A *Pesti Napló* tudósítása szerint a koszorút magának Lisztnek nyújtotta át a versmondó, akit az idősebb mester homlokon csókolt és leemelt az emelvényről. Az ünnepség zárásaként a Bartay Ede igazgató által komponált *Nemzet imája* című művet énekelte a kórus orgonakísérettel.⁷

Liszt Ferenc háromnegyed profilban ábrázolt térdképét a korabeli sajtó elismerő szavakkal illette. A hosszú ősz hajú és fekete reverendát viselő mester balját kottaállványon pihenteti, lecsüngő jobb kezében karmesteri pálcát tart. Balra mögötte, a zongora fedőlappján egy piros-fehér szalaggal megkötött babérkoszorú fekszik. A kottatartón a *Szent Erzsébet legendájának* partitúrája látható. Az oratórium zenetörténeti jelentőségéről jelen tanulmány nem hivatott szólni, de mindenképpen fontos ez a konkrét zenemű, hiszen az oratórium kottájának szerepeltetése a festményen egyértelműen a Zenedével kapcsolja össze Lisztet. Liszt az intézmény huszonöt éves jubileumának alkalmából 1865. augusztus 15-én a pesti Vigadóban tartott ünnepségen vezényelte az általa szerzett művet. (3. illusztráció) Tizenkét évvel később a Nemzeti Zenede javára rendezett koncerten ismét műsorra tűzték a Szent Erzsébet oratóriumot, amelyet 1877. március 5-én maga a komponista vezényelt a Vigadó termében.⁸

A választmány elsősorban a Történelmi Képcsarnok számára rendelendő arcképek

4 <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=759> (Utolsó hozzáférés: 2023.10.17.)

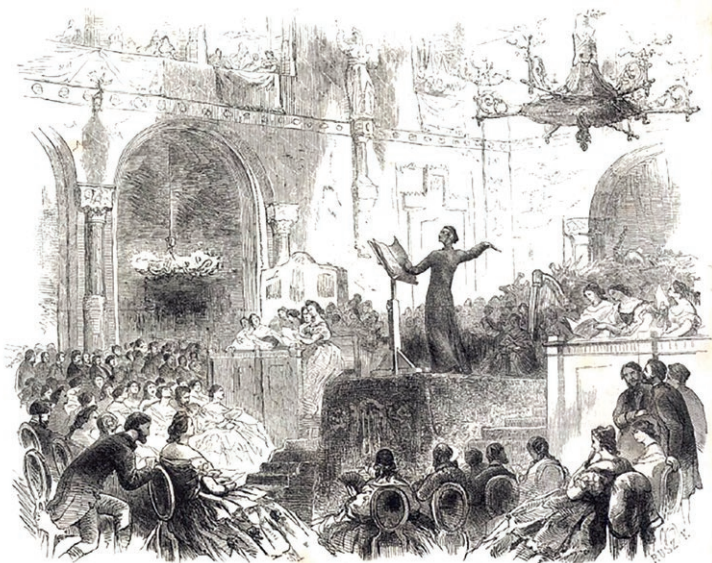
5 *Fővárosi Lapok* XV/71. (1878. március 27.), 347. *Pesti Napló* XXIX/76. (1878. március 27.), 347.

6 *Fővárosi Lapok* XV/71. (1878. március 27.), 347. *Magyarország és a Nagyvilág* XV/13. (1878. március 31.), 206.

7 *Pesti Napló* XIX/76. (1878. március 27.), 347.

8 *Fővárosi Lapok* XIV/36. (1877. február 15.), 184. *Fővárosi Lapok* XIV/53. (1877. március 7.), 263.

3. illusztráció: Rusz Károly (Székely Bertalan után): Liszt Ferenc az oratórium előadásakor Pesten (Vasárnapi Ujság, Pest, 1865. szeptember 3. 12. évf. 36. szám)

finanszírozására hozta létre az Egressy-alapot 1855-ben, az Egressy Béni portréjára befolyt összegből megmaradt pénzalapról. Barabás Miklós Egressy-festményét átadták a Múzeumnak, továbbá 1871-ben megfestették Mosonyi Mihály, majd egy évvel később Mátray Gábor olajportróját is, ugyanabból a pénzalapról. Huber Károlynak Vastagh György által festett arcképét 1887. április 17-én a családtagok, valamint a Zenede számos tagja és nagy közönség jelenlétében ünnepélyesen leplezték le.⁹ Ez volt az utolsó portré, amely az Egressy-alapból készült. 1887-ben – tekintettel az alapítvány már csekély összegére – az alapot megszüntették, a fennmaradó összeget pedig a Zenede pénztárába helyezték át.¹⁰

Bár az említett Egressy-alapból elkészítettet Than Mór Liszt-portrét a Zenede dísztermében helyezték el eredetileg 1878-ban, idővel mégis bekerült a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokába.¹¹ Ez az esemény szorosan összefügg a Zenede egy másik rendkívül gazdag gyűjteményével, a könyvtárral. 1933-ban ugyanis a Nemzeti Zenede Egyesület súlyos anyagi helyzetének javítása érdekében felajánlotta könyvtárát a magyar államnak megvételre. A felajánlott gyűjtemény régi kotta-, zenekari és pedagógiai anyagokat is tartalmazott.

Dr. Hóman Bálint (1885–1951) vallás- és közoktatásügyi miniszter az ügygel a Magyar Nemzeti Múzeum Zenetörténelmi Osztályát, így dr. Isov Kálmán (1878–1956) zenetörténész, főkönyvtárnokot bízta meg. Isov 1933. december elsején kelt levelében véleményezte a felajánlott kollekciót. A főkönyvtárnok leszögezte, hogy a Múzeum csak a magyar vonatkozású

9 *A József főherceg Ő Fenségének fővédnöksége alatt álló Nemzeti Zenede évkönyve 1886/87. iskolai évre.* Szerk. Vajdafy Emil. Budapest: Rózsa Kálmán és Neje Nyomdája, 1887, 4–5.

10 *A Nemzeti Zenede igazgató választmányi ülés jegyzőkönyve,* 1887. október 23-án.

11 Dr. Isov Kálmán főkönyvtárnok levele 49-1933.XII.1. ik. számú Dr. Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi m. k. miniszter úrnak 1933. december 1-jén (Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Kutatókönyvtár, továbbiakban: RZAK)

kiadványokra tarthat igényt, mert egyfelől a nemzetközi anyag, például Haydn, Hummel és Beethoven hangjegyei nem képezik a Zenetörténeti Osztály gyűjtőkörét, másfelől a pedagógiai anyagra továbbra is az egyesület által fenntartott iskolában van szükség.¹²

Az Egyesület elnöksége a maga részéről Papp Viktor (1881–1954) zenetörténészt, miniszteri tanácsost kérte fel a relikviák felbecslésére. Hogy pontosan milyen művekről is van szó, az a Papp által összeállított mellékletből derül ki. Ahogy írja: „a könyvtár 13.000 darabjának csak azt a részét néztem át, mely az idő bármilyen változása mellett is magyar zenetörténeti kincs marad.” A részletesebb becslési adatokkal ellátott mellékletben a kéziratokra és ritkaságokra helyezte a hangsúlyt. A teljesség igénye nélkül néhány példa: felkínálták eladásra Csermák Antal, Lavotta János, Mátray Gábor, Volkmann Róbert, Spech János, Zimmerman Antal kézíratait, továbbá közel száz darab különféle magyar zenetörténeti vonatkozású kéziratot, levelet és műsorgyűjteményt egy közös tételként.¹³ Ekkor festményekről még nem tettek említést.

A kérdés legérzékenyebb pontja a vételár volt, amiről az eladó és a vevő nézőpontja igen nagymértékben különbözött. Az ügy előre haladtával Isoz Kálmán 1934 februárjában összefoglalta Hóman Bálintnak, hogy bár a Zenede vezetősége legelőször 300.000 pengőre becsülte az összeget, saját szakértőjük, Papp Viktor januárban 70.650 pengőben állapította meg a felkínált anyag értékét.¹⁴ Isoz Hómannak megküldött első, decemberi jelentésében leszögezte, hogy a Nemzeti Múzeum anyagi forrásai korlátozottak, ráadásul első becslése szerint 18.000–20.000 pengő lehet a kottaanyag ára, legalábbis azok a kiválasztott művek, amelyek kiegészítenék a Múzeum gyűjteményének hiányosságait. További szakmai érveket is felsorakoztatott a főkönyvtárőr, például rávilágított arra, hogy a háború előtti időkhöz képest a kéziratoknak és nyomtatványoknak nem volt igazi felvevő piaca, alátámasztva ezzel az általa javasolt alacsonyabb összeget.¹⁵ 1934 februárjában Isoz továbbra is 20.000 pengő értékűre becsüli az anyagot, azonban ami témánk szempontjából fontosabb, ebben a levelében említi először azt a három festményt, Hollósy Kornélia portréját, Lavotta János arcképét és Liszt Ferenc térdképet, amelyek végül a kottatárral együtt kerültek a Nemzeti Múzeum kezelésébe.¹⁶

1850-ben Hollósy Kornélia (1827–1890) operaénekesnő portréja volt az első festmény, amelyet az akkor még pest-budai hangászegylet néven működő intézmény megrendelt. (4. illusztráció) Az egyesület feladatának tekintette, hogy a magyar zeneéletben kiemelkedő személyiségek, illetve az énekiskola támogatóinak portréit megörökítsék. A „magyar csalogány” térdképet Lieder Frigyes (1786–1859) festőművész készítette el. Lavotta János (1764–1820) 1800 körül készült arcképét és a zeneszerzőről 1857-ben megjelent könyvet Bernát Gáspár (1810–1873) választmányi tag ajándékozta a hangászegyleti zenedének 1858-ban. (5. illusztráció) Az ismeretlen festő munkáját a Zenede termében Bihari János (1764–1828) és Rózsavölgyi Márk (1787–1848) arcképei közé függesztették ki, amelyek már 1854-től az egyesület tulajdonában voltak.¹⁷

12 Uott (RZAK)

13 A Nemzeti Zenedének a Vallás és Közoktatásügyi Miniszterhez Budapest, 1934. január 25-én 259/1933/4. sz. alatt intézett beadványa és melléklete (RZAK).

14 Uott (RZAK).

15 Dr. Isoz Kálmán levele Dr. Hóman Bálintnak, 1933. december 1. (gévelt másolat) (RZAK).

16 Dr. Isoz Kálmán levele Dr. Hóman Bálintnak, 1934. február 19. (gévelt másolat) (RZAK).

17 *A pestbudai hangászegyleti zenede igazgató választmányi ülés jegyzőkönyve*, 1858. február 27-én, jegyzőkönyv 11. pontja.

4. illusztráció: Lieder Frigyes: Hollósy Kornélia, 1850, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, ltsz. 1519

5. illusztráció: Ismeretlen művész: Lavotta János, 1800 körül, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, ltsz. 1520

Bár indoklást nem találunk, hogy pontosan miért kerültek fel a festmények a listára, feltételezhetjük, hogy a nehéz anyagi helyzetben lévő intézmény a festmények értékével is növelni kívánta a vételárat, hogy még kedvezőbb ajánlatot kapjon. Mindenképpen fontos kiemelni, hogy nem a könyvtár eladása, illetve a másik oldalról a megvásárlása volt az elsődleges cél, ez csak egy eszköz volt egy közel száz éves múltú zenei intézmény megmentésére, anyagi támogatására.

Hóman Bálint a vásárlásról végül 1934. március 24-én kelt határozatában tájékoztatta Zichy Jánost: „Folyó évi január hó 25-én 259.sz.a. kelt nagybecsű iratára van szerencsém értesíteni Nagyméltóságodat, hogy méltányolva a Nagymultu Nemzeti Zenede anyagi nehézségeit, elhatároztam, hogy az intézet könyvtárát, tovább Liszt Ferencnek Than Mór által festett arcképét, a Lieder-féle Hollósy és az ismeretlen festőtől származó Lavotta arcképeket 30.000 pengőért megvásárolom.”¹⁸ A vétel tárgyát képező anyag a Nemzeti Múzeum Zene-történeti Osztályába került, ahonnan a három festményt örökös letétként átadták a Történelmi Képcsarnoknak. Erről a leltárkönyv is tanúskodik.¹⁹

A Zenede választmányja a zenei élet nagyjairól készült portrékat termeik és dísztermük falain függesztette ki, hogy a diákok és a koncertekre érkező közönség is láthassa a példaértékű személyeket. 1981-ben a Nemzeti Múzeum revíziója során megállapították, hogy Than Mór olajképe már 1934-től átkerült a Zeneakadémia falai közé hosszútávú letétként. Tekintettel arra, hogy a Liszt Ferenc Emlékmúzeumban megfelelő körülmények között és a közönség

¹⁸ 1934. március 24. Dr. Hóman Bálint határozata (Zichy Jánosnak címezve) (gépelts másolat) (RZAK).

¹⁹ Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok (továbbiakban: MNM TKCs) leltárkönyvi bejegyzés, ltsz. 1518.

számára is hozzáférhetően állították ki a portrét, dr. Korek József (1920–1992) helyettes főigazgató engedélyezte a letét meghosszabbítását.²⁰

A vásárlás után tehát a Zeneakadémián helyezték el Liszt portróját, így továbbra sem kellett raktárban elzárva tartani a festményt. Az 1936-os jubileumi Liszt-kiállításon is szerepelt Than Mór festménye, azonban a Zeneművészeti Főiskola tulajdonaként jelölték meg a leíró lajstromban.²¹ (6. illusztráció) A háborús események miatt csak 1955-ben került sor a Liszt- szoba visszaállítására. A Than-féle portré helyet kapott ezen a tárlaton is, erről tanúskodik az 1956. évi nemzetközi Liszt Zongoraverseny alkalmával kiadott francia nyelvű katalógus.²² 1968-tól a Főiskola Liszt Emlékmúzeumában ismét szerepelt a portré Barabás Miklós és Wilhelm von Kaulbach munkái mellett a főfalon.²³ Than Mór festménye a megújuló Emlékmúzeum Szalonjában 1986 óta várja azokat a látogatókat, akik Liszt Ferenc egykori lakását keresik fel.²⁴

Az olajkép bemutatott életútja, úgy gondolom, jól reprezentálja a Nemzeti Zenede műpártolásának köszönhetően létrejött és összegyűjtött műalkotások intézményes háttérét, a leleplezési ünnepeken keresztül a portrék végső elhelyezéséig. Zárszóként pedig hadd idézzem ismét Murányi Kálmán Engeszer Mátyás kórusművéhez írt néhány sorát, amely épp úgy Liszt nagyságát fejezi ki, mint Than Mór reprezentatív festménye: „bár a magas égen is csak egy a nap, sugáriból mégis egész világ kap”.²⁵

6. illusztráció: Liszt Ferenc kiállítás a Nemzeti Múzeumban, 1936
(Tükör, Budapest, 1936. július, 4. évf. 7. szám)

- 20 Dr. Korek József a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Rektori Hivatalának, 1981. június 12. 209-20-18/1981. KCs (MNM TKCs).
- 21 Bartha Dénes: *Liszt Ferenc emlékkiállítás leíró lajstrom*. Budapest: Magyar Történelmi Múzeum, 1936.
- 22 Margit Prahács: *Chambre commémorative de François Liszt*. Budapest: École Supérieure de Musique François Liszt, 1956, 9.
- 23 Prahács Margit: *Liszt Ferenc Emlékmúzeum leíró katalógus*. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola, 1968.
- 24 *Liszt Ferenc Emlékmúzeum*, Szerk. Eckhardt Mária. Budapest: Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont, 1986, 53.
- 25 *Fővárosi Lapok* XV/71. (1878. március 27.), 347.